

27. Aktyvioji ir reaktyvioji galia kintamos srovės grandinėje.

Užduotis:

1. Išmatuoti aktyviają ir pilnutinę galias nuosekliai sujungtoje RC elektros grandinėje.
2. Atlikti matavimus ir iš jų nustatyti pilnutinę ir reaktyviają galias dviem atvejais:
  - a) Kai grandinėje įjungtas tik kondensatorius;
  - b) Kai grandinėje įjungta tik induktyvumo ritė.

Pagrindiniai teoriniai klausimai:

1. Aktyvioji ir reaktyvioji kintamosios srovės galia.
2. Fazių skirtumas tarp srovės ir įtampos.
3. Vatmetro veikimo principas.

Kintamosios srovės galia:

Kintamosios srovės stipris ir įtampa yra harmoninės laiko funkcijos:

$$I(t) = I_0 \sin(\omega t), \quad (1)$$

$$U(t) = U_0 \sin(\omega t + \phi). \quad (2)$$

Kintamos srovės elektros grandinėse sudarytose iš ominės varžos R , induktyviosios varžos X_L ir talpinės varžos X_C , srovės stiprio ir įtampos fazės nesutampa. Jos skiriasi dydžiu ϕ , kuris vadinamas fazės poslinkiu ir priklauso nuo varžų R , X_L ir X_C dydžių. Fazės poslinkis ϕ gali būti apskaičiuojamas pagal formulę:

$$\tan \phi = \frac{X_L - X_C}{R}. \quad (3)$$

Momentinė galia P_m :

$$P_m = U_0 \sin(\omega t + \phi) \cdot I_0 \sin(\omega t). \quad (4)$$

Priklausomai nuo fazių skirtumo ϕ vertės, momentinė galia P_m gali būti tiek teigiama, tiek neigiama. Teigiamos momentinės galios vertės reiškia, kad ji gaunama iš srovės šaltinio, o neigiamos – tiekama jam. Periodiškai kintančioms elektros srovėms ir įtampoms įvedamas dydis, vadinamas aktyviaja galia P_A , kuris lygus vidutinei galiai per periodą T :

$$P_A = \frac{1}{T} \int_0^T P_m dt. \quad (5)$$

Aktyvioji galia – tai galia, kuri panaudojama energijos virsmuose (pvz. elektros energijos virtimas į šiluminę). Į (5) išraišką įstatę (4) ir suintegravę, gauname:

$$P_A = \frac{1}{2} U_0 I_0 \cos(\phi) = U_{ef} I_{ef} \cos(\phi). \quad (6)$$

kur $U_{ef} = \frac{U_0}{\sqrt{2}}$ – efektinė kintamosios įtampos vertė, $I_{ef} = \frac{I_0}{\sqrt{2}}$ – kintamosios srovės efektinė vertė.

Galia, kuri naudojama kuriant elektrinius ir magnetinius laukus ritėse bei kondensatoriuose, vadinama reaktyviaja galia ir yra lygi $P_R = U_{ef} I_{ef} \sin(\phi)$. Ji gaunama iš šaltinio, jei srovės stiprio ir įtampos ženklai sutampa, ir grąžinama šaltiniui, jei ženklai priešingi.

Efektinių įtampos ir srovės stiprių verčių sandauga $U_{ef} \cdot I_{ef}$ yra vadinama pilnutine galia P_P . Matome, kad pilnutinę galią galima įvertinti išmatavus įtampą ir srovę voltmetru ir ampermetru. Pilnutinė galia taip pat lygi aktyviosios ir reaktyviosios galių geometrinei sumai $P_P^2 = P_A^2 + P_R^2$.

Elektros grandinėje iš nuosekliai sujungtų rezistoriaus ir kondensatoriaus tekančios srovės stiprio efektinė vertė yra lygi:

$$I_{ef} = \frac{U_{ef}}{\sqrt{R^2 + \frac{1}{\omega^2 C^2}}}. \quad (7)$$

Tuomet pilnutinė galia P_P :

$$P_P = U_{ef} I_{ef} = \frac{U_{ef}^2}{\sqrt{R^2 + \frac{1}{\omega^2 C^2}}}. \quad (8)$$

Matome, kad didžiausia pilnutinės galios vertė bus tokiu atveju, kai varžos R vertė bus lygi 0. Varžai R didėjant, pilnutinė galia tolygiai mažės.

Elektros grandinėje tekant elektros srovei I_{ef} aktyvioji galia šildo rezistorių, kurio varža R :

$$P_A = I_{ef}^2 R = U_{ef}^2 \frac{R}{R^2 + \frac{1}{\omega^2 C^2}}. \quad (9)$$

Matome, kad kai varža R yra lygi 0, tai ir aktyvioji galia P_A bus lygi 0. Taip pat, aktyvioji galia bus didžiausia kai varža R bus lygi kondensatoriaus talpinei varžai

$$R_0 = \frac{1}{\omega C}. \quad (10)$$

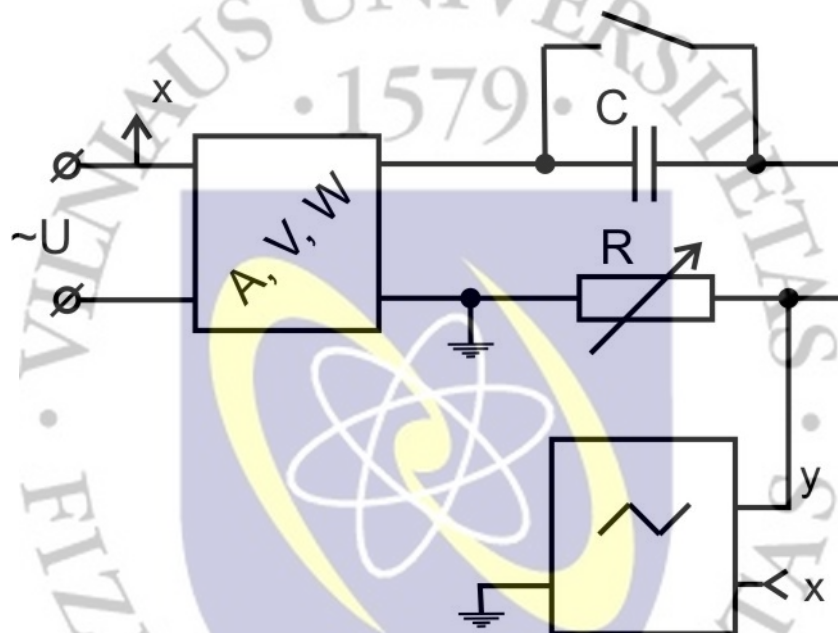
Tyrimo eiga

Pirmojoje eksperimento dalyje matuojamas srovės stipris I_{ef} , fazių skirtumas ϕ ir aktyvioji galia P_A , keičiant varžą R , nuosekliai sujungtoje RC grandinėje.

Antrojoje eksperimento dalyje matuojamas srovės stipris I_{ef} , įtampa U_{ef} ir aktyvioji galia P_A kintamosios srovės grandinėje be ominės varžos, kurioje įjungtas tik kondensatorius arba induktyvumo ritė.

Darbo priemonės pavaizduotos 1 priede.

1 DALIS:

1 pav. Galios ir fazių skirtumo matavimo ampervoltvatmetru ir oscilografu schema.

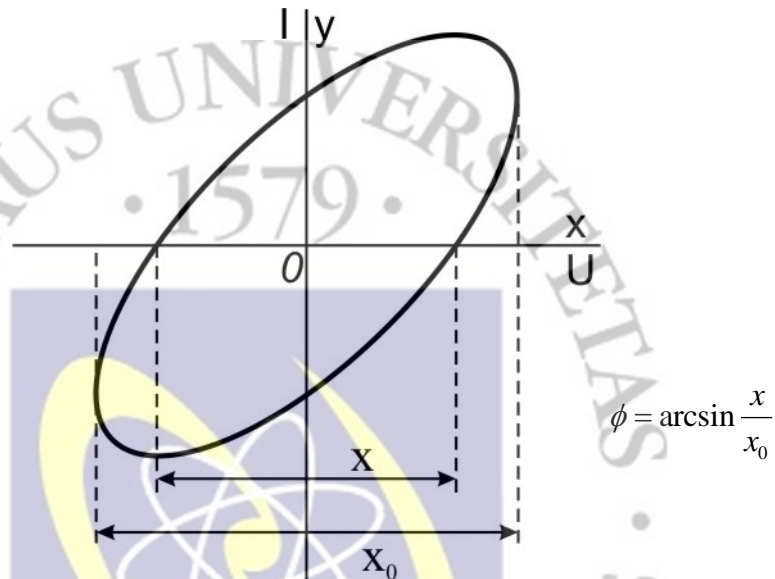
1. Sujunkite schemą pavaizduotą 1 paveiksle.
2. Oscilografo kanalas X jungiamas prie šaltinio, o kanalas Y jungiamas tarp kondensatoriaus ir reostato.

Pastaba.

Y kanalo įžeminimo laidas jungiamas tarp reostato ir vatmetro!

3. **Pakvieskite dėstytoją, kad šis patikrintų ar teisingai sujungta elektros grandinė.**
4. Matavimus pradėkite reostato šliaužikliui esant padėtyje, atitinkančioje maksimalią varžą.
5. Įjunkite oscilografą.
6. Įjunkite ampervoltvatmetrą (jungtukas gale, dešinėje) ir naudodami mygtuką „U, I, P“ nustatykite matuojamą dydį U .
7. Įjunkite maitinimo šaltinį, nustatykite 16–20 V įtampą ir užsirašykite jos vertę.
8. Jungikliu užtrumpinkite kondensatorių.

9. Naudodami ampervoltvatmetro mygtuką „U, I, P“ nustatykite matuojamą dydį I ir užsirašykite ekrane rodomą srovės, tekančios reostatu, vertę I_R .
10. Atjunkite kondensatorių užtrumpinantį jungiklį ir užsirašykite ampervoltvatmetro ekrane rodomą srovės, tekančios reostatu ir kondensatoriumi, vertę I_{RC} .
11. Naudodami ampervoltvatmetro mygtuką „U, I, P“ nustatykite matuojamą dydį P ir užsirašykite ekrane rodomą aktyviosios galios vertę P_A .
12. Fazių skirtumą ϕ nustatykite iš oscilografo ekrane matomos elipsės parametru (2 pav.). Kad oscilografo ekrane matytume elipsę, jis turi būti nustatytas XY vaizdavimo režimu.

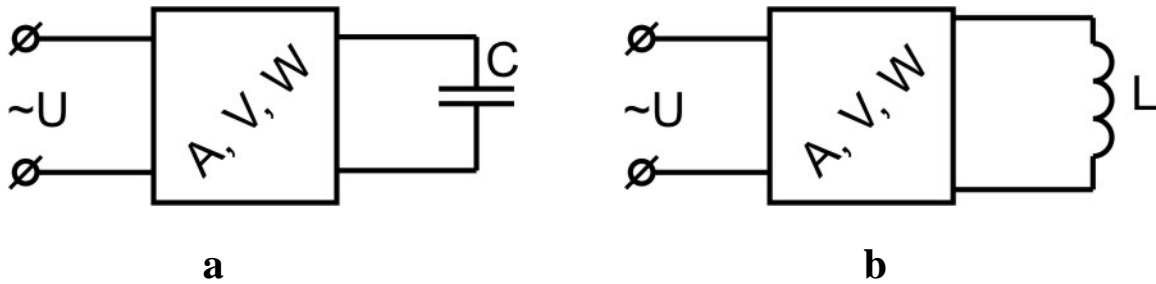
2 pav. Fazių skirtumo apskaičiavimo pagal elipsės parametrus schema.

13. Stumdami reostato šliaužiklį keiskite varžą ir atlikite 15–20 skirtingų I_R , I_{RC} , P_A ir ϕ matavimų. Matavimų duomenis surašykite į lentelę:

1 lentelė. Galios ir fazių skirtumo matavimų duomenys.

I_R (A)	I_{RC} (A)	ϕ (°)	P_A (W)

2 DALIS:

3 pav. Tyrimo schemas.

PRIŠ ATLIKdami TIRIAMOS GRANDINĖS PAKEITIMUS IŠJUNKITE MAITINIMO ŠALTINĮ!

1. Sujunkite schemą pavaizduotą 3a paveiksle.
2. **Pakvieskite dėstytoją, kad šis patikrintu ar teisingai sujungta elektros grandinė.**
3. Įjunkite maitinimo šaltinį, nustatykite 16–20 V įtampą ir užsirašykite jos vertę.
4. Naudodami ampervoltvatmetro mygtuką „U, I, P“ paeiliui nuskaitykite ir į lentelę užsirašykite U_{ef} , I_{ef} ir P_A vertes.

PRIŠ ATLIKdami TIRIAMOS GRANDINĖS PAKEITIMUS IŠJUNKITE MAITINIMO ŠALTINĮ!

5. Sujunkite schemą pavaizduotą 3b paveiksle.
6. Įjunkite maitinimo šaltinį, nustatykite 16–20 V įtampą ir užsirašykite jos vertę.
7. Naudodami ampervoltvatmetro mygtuką „U, I, P“ paeiliui nuskaitykite ir į lentelę užsirašykite U_{ef} , I_{ef} ir P_A vertes.

2 lentelė. Galios matavimų duomenys.

	U_{ef} (V)	I_{ef} (A)	P_A (W)
Kondensatorius			
Ritė			

Tyrimo rezultatų pateikimas:

1 DALIS:

Naudodami matavimų rezultatus apskaičiuokite:

- 1) reostato varžos $R = U / I_R$;
- 2) pilnutinės galios $P_P = U \cdot I_{RC}$;
- 3) aktyviosios ir pilnutinės galių santykio P_A / P_P ;
- 4) fazių skirtumo kosinuso $\cos(\phi)$ vertes, o skaičiavimų rezultatus surašykite į lentelę.

3 lentelė. Skaičiavimų rezultatai

R (Ω)	P_P (W)	P_A/P_P	$\cos(\phi)$

Iš (6) lygties matome, kad $P_A / P_p = \cos(\phi)$. Nubrėžkite pilnutinės ir aktyviosios galių santykio priklausomybę nuo fazių skirtumo kampo kosinuso ir įvertinkite ar 3 lentelėje esantys duomenys tenkina šią išraišką.

Nubrėžkite aktyviosios galios P_A priklausomybę nuo reostato varžos, nustatykite varžą ties kuria aktyvioji galia yra maksimali ir pagal (10) apskaičiuokite grandinėje naudoto kondensatoriaus talpą.

2 DALIS

Naudodami 2 lentelėje surašytus matavimų duomenis apskaičiuokite:

1) pilnutinės galios $P_p = U_{ef} \cdot I_{ef}$ ir

2) reaktyviosios galios $P_R = \sqrt{P_p^2 - P_A^2}$

vertes kai grandinėje įjungtas tik kondensatorius arba ritė, o skaičiavimo rezultatus surašykite į lentelę.

4 lentelė. Skaičiavimų rezultatai

	P_p (W)	P_A (W)	P_R (W)
Kondensatorius			
Ritė			

Suformuluokite darbo išvadas.

Literatūra

1. A. Medeišis „Mechanika, molekulinė fizika, elektra ir magnetizmas. Fizikos praktikumas.“, Vilnius, *Vilniaus universiteto leidykla*, 2000, 353 p.

2. http://www.ld-didactic.de/documents/en-US/EXP/P/P3/P3665_e.pdf

Priedas 1.

4 pav. Laboratorinio darbo „Aktyvioji ir reaktyvioji galia kintamos srovės grandinėje“ priemonės.